

Adnan Duraković*

NOVI POGLED NA OPŠTE ELEMENTE KRIVIČNOG DJELA U SLUČAJEVIMA KRIZNIH SITUACIJA I NJIHOV ZAKONSKI TRETMAN

SAŽETAK

Sve brojnije i sve opasnije uznemiravanje društva i javnog reda i mira predstavlja ogroman izazov za nadležna tijela, prije svega policiju i tužilaštvo. Uznemiravanje društva za koja ne postoje rutinizirani odgovori ili zahtjevaju neuobičajno angažiranje resursa označavamo kao krizna stanja.

Šta je krizna situacija i kako je prevazići u krivičnopravnim i menadžersko-kriminalističkim granicama, kao i pogled na krivična djela sa kriznim posljedicama čine suštinu ovog rada.

Svako od tih krivičnih djela pojedinačno za nadležna tijela stvara odgovarajuće organizacione i funkcionalne zahtjeve za njihovo rješavanje, a nemogućnost istih da ih riješe takve situacije vodi krizi. Te krize jesu organizacionog ili internog tipa, ali kako je djelovanje policije, tužilaštava i sudova pod opaskom javnosti, medija, izvršne i zakonodavne vlasti one poprimaju i eksterni karakter.

Iako se radi o krizama usljed organizacione ili funkcionalne slabosti one imaju pravne posljedice na zakonsku obavezu otkrivanja krivičnih djela, prikupljanje dokaza i hvatanje učinilaca.

Funkcionalni element kod ovakvih krivičnih djela se može razumjeti kao specifični oblik socijalne štetnosti ili društvene opasnosti i zbog svojeg značaja i specifičnosti treba biti posebno tretiran i izdvojen .

*doc.dr.sc., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

Iz ovoga proizilazi da za djela sa kriznim potencijalom krivična sankcija ne bi bila proporcionalna i ne bi odgovorala težini djela. Naime, radi se o tome da u djelima sa kriznim potencijalom postoji jedan novi (funkcionalni) elemenat kojeg nije obuhvatila zakonska definicija krivičnog djela.

Za razliku od drugih krivičnih djela posljedica se manifestira više na insitucije nego na žrtve čime se utiče i na druge unutar zajednice. Time je zlo kao posljedica veće, a kazna mora odgovorati posljedici.

Ključne riječi: krivično djelo, kriza, krivični zakon, organizacija, sankcija

1. Fenomenološka kompleksnost krizne situacije

Višedimenzionalnost kriznih efekata, i multipliciranje efekata kriza kroz javno mnijenje i kolektivnu svijest, svjesna zloupotreba, pri čemu značajnu ulogu igraju sredstva masovnih komunikacija **ugrožavaju funkcioniranje pravne države, njenih organa, ali i neka osnovna ljudska prava.**¹ Nekadašnja uloga nadzora medija nad društvom koja je bila fluidna sada se pretvara u medijsku kontrolu nad društvom i sredstvo pritisaka na institucije i osobe putem privatiziranih medija.

Krize se koriste za manipulaciju, zakulisne igre, a čitava situacija i državni aparat je pod nadzorom medija, koji sada kontroliraju društvo i poteze glavnih aktera, odnosno vlasti u širem smislu.

Za nadležna tijela prije svega policiju i tužilaštvo, u takvim uslovima rješavanje krivičnog djela sa kriznim obilježijima, odnosno poduzete potrebne mjere i radnje s ciljem stabilizovanja situacije, otkrivanja djela, provođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, kao i radi upravljanja aktivnostima za prikupljanje izjava i dokaza bivaju nejasna ili neuočijeno usložnjena i zahtjevna.

U takvim uslovima konkretno krivično djelo poprima i svojstvo krizne situacije koja dominantno ima uticaj na funkcioniranje policije i tužilaštva, ali moguće i na druge organizacije i na širu javnost.

¹ "Suština problema je u tome što mediji imaju više novca , više ljudi i bolju organizaciju da pokrivaju krizu nego što vi imate ljudi i novca da objasnite krizu." Shea, Patric Jamie, "Upravljanje informacijama u vrijeme krize", Ljudska prava, Časopis za sve pravno-političke probleme, Sarajevo, 2-4/2004, 141.

2. Pojam krizne situacije

Krizu možemo definirati na više alternativnih načina, ali svaka od tih definicija u fokusu ističe njena najvažnija obilježja, a to je nestabilnost pojave i nedostatak informacija i ključnih resursa za njeno prevazilaženje.

Kriza sa krivičnopravnog aspekta je situacija koja u nekoj ili svim fazama krivičnog postupka, odnosno koja u toku poduzimanja nekih radnji ili mjera stvara neuobičajene poteškoće za nadležna tijela ili zahtjeva neuobičajene resurse za njeno rješavanje.

Krizu možemo definirati kao nestabilan period, osobito period izuzetnih teškoća ili opasnosti. Kriza je preokret, obrt, nastup odsudnog trenutka. Kriza se još može definirati i kao situacija u kojoj postoji prijetnja nekim vrijednostima takvog intenziteta da postoji opravdana bojazan da se neće moći prevazići redovnim aktivnostima.

Pripremanje i djelovanje u situacijama koje se nikada prije nisu dogodile i koje su po svom pojavnom obliku jedinstvene predstavljaju smisao menadžmenta u kriznim situacijama.

Kako gledati na kriznu situaciju sa aspekta krivičnog prava i kako je prevazići u krivičnopravnim i menadžersko-kriminalističkim granicama, kroz definiranje krizne situacije na način koristan u krivičnom pravu i razumjevanja funkcionalnog elementa koji je u vezi sa bićem krivičnog djela, a koji do sada nije postojao u našem zakonodavstvu **daju upute za trasiranje razumjevanja problema kriza u materijalnom krivičnom pravu i krivičnom postupku i one činu suštinu ovog rada.**

Sprečavanje krivičnih djela i hvatanje učinilaca je zakonska obaveza nadležnih tijela. U članu 45. ZKP FBiH² prava i dužnosti tužioca se kaže u st.1. da je osnovno pravo i osnovna dužnost tužioca otkrivanje i gonjenje počinitelja krivičnih djela koja su u nadležnosti suda. U st. 2. tužilac ima pravo i dužan je da: a) odmah po saznanju da postoji osnovi sumnje da je počinjeno krivično djelo poduzme potrebne mjere u cilju njegovog otkrivanja i provođenja istrage, pronalaženja osumnjičenog, rukovođenja i nadzora nad istragom, kao i radi upravljanja aktivnostima ovlaštenih službenih osoba vezanih za pronalaženje osumnjičenog i prikupljanje izvjava i dokaza.

Njihovo funkcioniranje i djelovanje je pored vlastitog organiziranja i funkcioniranja uvjetovano je i ponašanjem učinilaca i načinima izvršenja krivičnih djela. Pripremanje i izvršenje krivičnih djela, kao i njihovo prikri-

² Zakon o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 35/03. i zakona o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, br. 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 64/07.

vanje, nova upotrijebljena sredstva i otvaranje čitavog lanca uzročno-posljedičnih veza nekontroliranog širenja posljedica otežavaju ili dovode u pitanje njihovu zakonsku obavezu.

Nesumnjivo, kriza kao rezultat krivičnog djela kao pojedinačne pojave ili kriminaliteta kao socijalne pojave, se ogleda u nemogućnosti da nadležna tijela vrše svoju zakonsku funkciju zaštite krivičnim zakonom zaštićenih vrijednosti kroz postojeću organizacionu odnosno funkcionalnu dimenziju,³ ili mogućnosti da efikasno odnosno efektivno izvršavaju svoje zakonske obaveze.

Kriza se može generirati:

- Samim krivičnim djelom, kada resursni potencijal djela prevazilazi potencijal policije i drugih tijela i nemogućnošću djelovanjem istih pod tim uslovima (slučajevi masovnih stradanja, serijske ubice koje postaju medijska tema i siju strah godinama, terorističke organizacije koje decenijama djeluju ili usljed djelovanja moćnih formi organizovanog kriminala).
- Kada nadležna tijela ili nisu u stanju da prepoznaju obilježja krivičnog djela, ili nisu u stanju organizaciono djelovati na njega kroz poduzimanje potrebnih mjera provođenja istrage, prikupljanja dokaza, otkrivanje i hvatanje učinilaca zbog **korupcije, organiziranog kriminala ili paralelnih sistema vlasti**.
- Interakcijom i djelovanjem nadležnih tijela spram počinioca⁴ i drugih zainteresovanih strana, kada kod poduzimanja potrebnih mjera i radnji u vezi s krivičnim djelom nastaju nove posljedice u vremenskoj sukcesiji (npr. prekoračenje ovlasti ili pretjerana upotreba smrtonosne ili nesmrtonosne sile kod gušenja demonstracija).

3. Razumjevanje krizne situacije kroz zakonsko definisanje pojma krivičnog djela

Krivično djelo⁵ jeste protivpravno djelo koje je zakonom propisano kao krivično djelo, čija su obilježja propisana zakonom i za koje je zakonom propisana krivičnopravna sankcija.

³ Organizacione mogućnosti čine svi ljudski, materijalni i informacioni kapaciteti koji jednoj organizaciji stoje na raspolaganju. Funkcionalna dimenzija jedne organizacije odnosi se na učinkovito ili ekonomski optimalno i svrsishodno obavljanje zadaća koje joj stoje u njenoj misiji.

⁴ Primjer je otmica učenika u školi u Beslanu, u Rusiji. Usljed aktiviranja eksplozivnih naprava i djelovanja specijalnih policijskih snaga nastao je pokolj među djecom, osobljem i otmičarima. U Moskovsko pozorište, u kojem su držani taoci od Čečenskih terorista, snage sigurnosti su ubacili otrovni plin od kojeg je stradao najveći dio otmičara i talaca.

⁵ Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/03

Zakonsko biće krivičnog djela odražava suštinu neprava, odnosno za-
branjenog ponašnja sa njegovim elementima. **Osnovni elementi pred-
stavljaju obilježje osnovnog oblika zakonskog bića određenog krivič-
nog djela, dok dopunski čine obilježje težeg ili lakšeg oblika krivičnog
djela (kvalifikatorna ili privilegujuća obilježja). Većina krivičnih djela
je kvalifikatorna, a samo manji broj je privilegovanih.**

Obilježja krivičnog djela su:

- objektivna (osnovna): radnja, posljedica, sredstvo, način izvršenja, lič-
na svojstva, lični odnos ili status izvršioca, vrijeme ili mjesto izvršenja
krivičnog djela;
- subjektivna (dopunska): umišljaj, nehat, pobuda ili znanje neke okol-
nosti (npr., ko zna da je novac sačinjen ili da je lažni novac stavljen u
opticaj pa to ne prijavi KZ BiH, čl. 205., krivotvorenje novca).

Da bi država, odnosno krivično pravo kao instrument prevencije i re-
presije u ovoj oblasti moglo djelovati efikasno, ono mora pratiti trendove
opasnih ponašanja. Stoga posmatranje funkcionalnog elementa koji dje-
luje na biće krivičnog djela je nužna posljedica pojave krivičnih djela sa
kriznim potencijalom.

Funkcionalni elemenat u odnosu na biće krivičnog djela postaje mje-
ra neuobičajenog angažovanja organizacionih resursa društva kako bi se
posljedica krivičnog djela lokalizirala, odnosno uklonila opasnost nastala
krivičnim djelom ukoliko su korišteni neuobičajeni resursi i neuobičajeno
organizovanje za rješavanje krivičnog djela.⁶

Osim osnovnih obilježja krivičnih djela, u krivičnopravnom shvatanju
kvalifikatornih okolnosti i ocjene težine djela, neodvojivo **bi trebalo biti i
menadžersko-kriminalističko shvatanje u smislu napora u korištenju
uobičajnih i/ili ekstra/dodatnih resursa i/ili aktivnosti** koje su bile po-
trebne da bi se spriječilo nastupanje posljedice, ublažavanja njenih efe-
kata, ili aktivnosti spašavanja ljudi, materijalnih dobara i vraćanje u uvjete
normalnog života zajednice, odnosno mjera za otkrivanje krivičnog djela,
počinitelja, provođenja istrage i prikupljanja dokaza.⁷

Većina krivičnih zakonika ne definira opći pojam krivičnog djela, kao što
je uradio naš zakonodavac, nego ga prepušta pravnoj nauci i praksi. Krivič-

⁶ Nakon prijetejnje pastora male Evangelističke crkve u Sjedinjenim državama da će simbolički izvršiti spalji-
vanje Kur*ana morala se oglasiti američka vojska i američka vlada nastojeći izbjeći opasnu političku i vojnu
poziciju kojoj bi se našle Sjedinjene Države.

⁷ Primjer menadžerskog shvatanja krize je 11. septembar. Jedanaestog septembra 2001. godine počinjeno
je djelo terorizma što je prouzročilo enormne troškove za prevenciju novih napada i bezbjednost infrastruk-
ture, prije svega, aerodroma, aviona, nuklearnih elektrana, operacija borbe protiv opasnih pojedinaca i
grupa i čitave ratove.

no djelo je temelj za prevenciju, represiju i sankciju. Iz određenosti krivičnog djela u zakonu temelji se i pravičnost kao proporcionalni odnos između djela i kazne. Sud mora u svakom konkretnom slučaju odrediti elemente koji čine biće djela. Ukoliko neki od elemenata ne bi postojao, ne bi bilo ni krivičnog djela. Međutim, postavlja se pitanje, šta ako neki element postoji, ali ga pravo ni kao nauka ni kao praksa (pozitivno pravo) ne poznaje.

Iz ovoga proizlazi da za djela sa kriznim potencijalom krivična sankcija ne bi bila proporcionalna i ne bi odgovarala težini djela. Naime, radi se o tome da u djelima sa kriznim potencijalom postoji jedan novi (funkcionalni) element kojeg nije obuhvatila zakonska definicija krivičnog djela.

To je normalno, jer krivično pravo se razvija sa razvojem opasnih i protupravnih ponašanja, pa je ova novina upravo potreba da se odgovori na nove karakteristike krivičnih djela.

To širenje u krivičnom pravu nije ništa novo niti nešto što bi trebalo plašiti, jer pravna nauka pokušava pratiti te opasne trendove. „Konferencija u Lisabonu 1961.“ koja je bila posvećena „problemu koji se pojavljuje u modernom pravu porastom nehatnih krivičnih djela,“ samo je primjer kako se širi područje zaštićeno normama krivičnog prava.

Nemogućnost djelovanja policije i drugih nadležnih tijela u okolnostima karakterističnim za postojanje funkcionalnog elementa u najmanju ruku **povlači političku odgovornost kako policije tako i izvršne vlasti prema vlastitom stanovništvu**, odnosno građanima i izraz je nemoći prevencije i represije u zaštiti ustavnih i zakonskih zaštićenih vrijednosti, prava i sloboda građana.

Objektivni ili subjektivni faktori krivičnog djela koji utiču na rad policijske organizacije stvarajući neuobičajene zahtjeve ili poteškoće za obavljanje njihove zakonom određene aktivnosti predstavlja funkcionalni element⁸ koji se javlja u krivičnim djelima sa kriznim potencijalom i ima

⁸ „Pojam riječi funkcija (lat. *functio*) vršenje službe, vršenje dužnosti, rad koji obavlja neki organ, promjenjiva veličina koja zavisi od neke druge veličine, zavisnost, odnos. Za jednu veličinu se kaže da je funkcija (ili: da zavisi od) druge veličine kad za svaku posebnu vrijednost jedne postoji odgovarajuća vrijednost druge. Pojam funkcijski (lat. *functio*), koji se tiče funkcije, koji je u vezi s funkcijom, koji počiva (ili se zasniva) na funkciji.“ M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1970., 1028.

Već ranije u kriminologiji je postojala funkcionalistička teorija. Mada je ova teorija vezana za promatranje uzroka kriminaliteta u vezi sa društvom i analizom funkcioniranja društvenih institucije. „Po ovom konceptu, društvo se sastoji iz raznih ustanova, međusobno funkcionalno povezanih, kao neki „kompleks ustanova“ koje su date u istorijskom razvoju. Funkcionalna analiza shvata se kao metod otkrivanja povezanosti i međusobne funkcionalne zavisnosti pojedinih dijelova te cjeline.“ Vidi: R. Mladenović-Kupčević, *Kriminologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001, 127.

„Dinamička koncepcija dejstva kriminogenih faktora“ smatra da „kao dinamičan proces, svako ljudsko ponašanje, pa i kriminalno, predstavlja rezultat promjenjivih uticaja raznih faktora, pa ga kao takvog treba izučavati. Sljedeća značajka postavke dinamičke teorije tiče se uzajamne povezanosti svih kriminogenih uticaja. Naime, nije moguće vršiti razdvajanje objektivnih i subjektivnih faktora niti ih posmatrati neovisno

karakteristike specifične “društvene opasnosti” ili “socijalne štetnosti”⁹ djela koju bi krivično pravo trebalo uzeti u obzir.

Funkcionalni element kod krivičnih djela koji se može razumjeti kao specifični oblik socijalne štetnosti ili društvene opasnosti zbog svojeg značaja i specifičnosti treba biti posebno tretiran i izdvojen.

U uvjetima velike kompleksnosti društva i razvoja tehnike Foerbah je u početku 19. vijeka napravio krivična djela ugrožavanja za koja je sve više karakterističan nehat kao oblik vinsti učinioca. Kako je kažnjivost za nehatna krivična djela značila povredu dužne pažnje, što utječe na protivpravnost i društvenu disciplinu, analogijom od građana se u savremenom svijetu, koji je sve više kompleksan, traži određeni etički i društveni stav u ponašanju, koji postaje i osnov za strožiju kažnjivost ukoliko njihove posljedice nisu limitirane, odnosno kontrolirane.

U 20. i 21. vijeku međuzavisnost elemenata koji determiniraju normalno odvijanje života i funkcioniranja infrastrukture društva je velika, tako da se posljedice određenih ponašanja pojedinaca ne mogu ograničiti nego se one multipliciraju u interakciji sa mehanizmom zaštite društva. Pri tome treba imati na umu da sve češće državni organi, uključujući tu i nekad cjelokupnu izvršnu, zakonodavnu pa čak i sudsku vlast, nisu u stanju kontrolirati efekte nastalih događaja, nego dolazi do domino efekta.

Sve brojnije i sve opasnije uznemiravanje društva i javnog reda i mira predstavlja ogroman izazov za nadležna tijela, prije svega policiju i tužilaštvo. Takvo sve ozbiljnije uznemiravanje društva, za koja ne postoje rutinizirani odgovori ili zahtijevaju neuobičajno angažiranje resursa, označavamo kao krizna stanja.

jedne od drugih. Kriminogeni uticaji nikada ne djeluju izolovano. Oni se više isprepliću, udružuju i uzajamno komponuju. Ta povezanost nije mehanička i prosta. Ona se uvijek javlja u različitim kombinacijama i oblicima, ali uvijek kao sinteza, a ne kao mehaničko zbrajanje. To jednako važi i za uslove koji su pospješujući za djelovanje neposrednih uzroka, pa tako zajedno sa uzrocima dovode do krivičnog djela”. Vidi: R. Mladenović-Kupčević, *Kriminologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001., 128., 129.

⁹ Socijalna štetnost ili opasnost krivičnog djela predstavlja njegov sadržaj, suštinu, uslov bez kojeg ni jedno čovjekovo ponašanje ne može imati karakter djela Jedan dio teorije mu odriče status posebnog, samostalnog elementa krivičnog djela i obuhvata ga elementom protivpravnosti, a ima i takvih koji ga tretiraju kao materijalnu stranu predviđenosti u zakonu. Bez obzira da li mi ovaj element razumjeli kao zakonodavni motiv inkriminisanja, nekakav prethodni element ili materijalnu stranu protivpravnosti ili nešto treće, on je u svakom slučaju obilježje svakog krivičnog djela, kako na apstraktnom tako i na konkretnom nivou njegovog postojanja, tj. on je opšte obilježje pojma krivičnog djela, ali i onog posebnog, konkretnog. Ovakvo shvatanje potvrđuje i sam institut zanemarljivo opasnog djela, ali i različiti pojavi oblici mnogih krivičnih djela čije se postojanje bazira upravo na različitim stepenima njihove opasnosti, pa se stoga pojavljuju kao osnovni, teži ili kvalifikovani i lakši ili privilegovani oblici djela.” M. Babić, “Teorijsko određenje opšteg pojma krivičnog djela”, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci*, Banja Luka, 30/ 2007, 37- 61 ., str.52.

„Postavlja se pitanje mogućnosti i sposobnosti ovladavanja i demokratske i sigurnosne kontrole tehničkih fenomena moći današnjice koje mogu dovesti do nesagledivih posljedica. Društvo se nalazi pod velikim pritiskom koji je rezultanta – znanstveno tehničkog razvoja. U tom cilju se zahtijeva sposobnost države i njenih institucija da se uspješno nose sa svim izazovima koji opterećuju savremeni razvoj. Međutim, da bi jedno društvo moglo blagovremeno i efikasno reagirati na negativne pojave i ponašanja, regulativna pravila moraju imati legitimni i sistemski karakter, što obezbjeđuje svim upravno-političkim mehanizmima proces izgradnje, stabilizaciju i oblikovanje odgovarajuće sigurnosne politike. To pored ostalog doprinosi i stabilizaciji institucionalnog sistema države u cjelini, pa tako i njenih podistema, koji su značajan činilac zaštite osnovnih vrijednosti društva i ključni faktor sistema sigurnosti. U suprotnom, nastaju krize koje produciraju destabilizaciju svakog uredenog društva i postaju glavna smetanja integraciji sistema.“¹⁰

4. Odnos nadležnih tijela krivičnog pravosuđa prema kriznim situacijama i modaliteti njihovog rješavanja

Razvoj tehnike i tehnologije omogućava da izvršna vlast moderne države, odnosno policijske organizacije i druga nadležna tijela ostvare mnogo veće učinke i bude efikasnija nego što su to mogle izvršne vlasti istih država prije nekoliko decenija.

Razvoj savremene tehnike i informacione tehnologije, sredstava transporta, rast materijalne osnove u društvu čini da danas prije svega policija može lakše prevazići situacije koje su decenijama prije toga bile povod za proglašenje vanrednih stanja, a sa njima i redukcije ljudskih prava i sloboda. Ovakve situacije su ranije tražile krvava rješavanja najčešće uz vojnu taktiku, smrtonosnu silu i veliku policijsku represiju. Ovo je najviše karakteristično za situacije, masovnih ljudskih okupljanja, masovnih ljudskih stradanja ili materijalnih razaranja, odnosno za krivična djela koja su imala politička obilježja i elemente aktivnog otpora u vidu terorizma, oružane pobune, gerilskog djelovanja.

Ovakve klasične krizne situacije i njihovo rješenje sa kriminalističko-taktičkog stajališta i danas zahtjevaju neuobičajeno veliko naprezanje policijskih organizacijskih struktura.

S druge strane građani su svjedoci permanentnog pojedinačnog nasilja ili krivičnih djela koja nemaju obilježja klasičnih vandrednih situacija, ali po-

¹⁰ Masleša, *Teorije i sistemi sigurnosti*, Sarajevo, 2001, 24.

sljedice se osjete kao krizne situacije. Razbojništva, otmice, ubistva, trgovina drogom, upotreba eksplozivnih naprava, ucjene, ekonomski kriminal i skandali, vandalizam i ulično nasilje kod građana stvara osjećaj kriznog društva.

Djela pojedinaca nisu ništa manje opasna, i ne nose ništa manji destruktivni potencijal od djela koje su nekada mogle načiniti posebne državne službe i ilegalne organizacije. Razvoj nauke i tehnike stvara takve potencijale za destrukciju da samo mašta učinioca, trenutni splet okolnosti u kojima se izvodi krivično djelo i preventivni rad policije i drugih aktera mogu odrediti stepen nastale opasnosti.

Poseban oblik stvaranja organizacionih poteškoća naročito u zemljama u kojima postoje prigušeni konflikti, korupcija i organizirani kriminalitet, koji se manifestuju u blokadama i opstrukcijama funkcionisanju vlasti, policijskog aparata i drugih tijela svoju manifestaciju dobijaju u smanjenoj efikasnosti krivičnog progona.

Svako od tih krivičnih djela pojedinačno za nadležna tijela stvara odgovarajuće organizacione i funkcionalne zahtjeve za njihovo rješavanje.

Nemogućnost nadležnih tijela da riješe takve situacije vodi krizi. Te krize jesu organizacionog ili internog tipa, ali kako je djelovanje policije, tužilaštava i sudova pod paskom javnosti, medija, izvršne i zakonodavne vlasti one poprimaju i eksterni karakter.

Iako se radi o krizama usljed organizacione ili funkcionalne slabosti one imaju pravne posljedice na zakonsku obavezu otkrivanja krivičnih djela, prikupljanje dokaza i hvatanje učinilaca.

Definiranje pojma krize sa organizacionog aspekta je putem kriterija za njeno razdvajanje od redovnog funkcioniranja sigurnosnog sistema koji je uvijek na neki način suočen da djeluje u situacijama koje posve i nisu "normalne", ali za koje postoje uobičajene procedure i postupci koji će dovesti do željenih efekata.

Krize koje su rezultat krivičnih djela postaju fenomeni koji su zavisni ne samo od fenomenološkog ili pojavnog oblika krivičnog djela kao pojedinačne pojave odnosno kriminaliteta kao socijalne pojave, etiološkog aspekta, kriminalističkog ili otkrivačko-dokaznog aspekta, nego i od brojnih unutrašnjopolitičkih i međunarodnopolitičkih situacija i odnosa, kao i od mnoštva individualnih i nepredvidljivih interakcija, ali sa vidljivim posljedicama i pravnim reperkusijama.

Te posljedice su naročito vidljive za nadležna tijela krivičnog pravosuđa, ali i vlast u cjelini.

Krize generalno, a posebno krize koje imaju obilježja političkih krivičnih djela¹¹ (terorizam, oružana pobuna i sl.), ali sve češće i druga krivična djela¹², pa i ponašanja koje na prvi pogled nemaju karakter krivičnog djela¹³ ali koja imaju elemenat spektakularnosti ili interesantnosti se više ne mogu posmatrati statično i sa lokalnog stajališta, jer one postaju globalne, čime se dovodi sve više u pitanje državni suverenitet.

One kao takve traže od nadležnih tijela prije svega policije poduzimanje brojnih drugih aktivnosti za održanje javnog reda i mira i održanje legitimiteta i autoritet vlasti. U organizacionom smislu oni naprežu policijske i druge resurse koji bi se mogli koristiti na drugim mjestima mnogo učinkovitije bilo kao generalna ili specijalna prevencija, a kaznene politika takva opterećenja represivnog aparata ne uvažava u dovoljnoj mjeri.

5. Funkcionalni element kao dio opšteg pojma krivičnog djela

Krivičnopravna prinuda se koristi onda kada je to potrebno, jer se drugim sredstvima ne mogu zaštititi osnovne društvene vrijednosti. **Pri određivanju potrebe kao i opsega krivičnopravne prinude u obzir se uzimaju pravni, sigurnosni, politički, ekonomski i drugi elementi krivičnih djela.**

“Utičući na taj način na izgradnju svijesti građana o dozvoljenim i nedozvoljenim radnjama i na jačanje morala određenog društva tzv. socijalno etička funkcija krivičnog zakonodavstva.”¹⁴

¹¹ Trovanje odbjelog ruskog špijuna Aleksandra Litvinjenka u Londonu alfa emiterom. Potraga i mjerenje radijacije koju su vršile britanske snage prema putnicima koji su letjeli avionima na relaciji Moskva – London, kojima su te materije transportirane i mjerenja u restoranu Itsu, hotelu Millenium i Litvinjenkovom domu, jeste primjer posljedica funkcionalnih i organizacijskih zahtjeva koje je predstavljalo ovo djelo. Političko zahlađenje odnosa na relaciji London Moskva su sekundarne posljedice nastale u vremenskoj sukcesiji.

¹² Student iz Južne Koreje počinio pokolj zbog ljubavi. Ubica je bio usamljenik i malo ko je o njemu nešto mogao reći. Najprije je ubio djevojku jer ga je ostavila, a zatim i studentskog savjetnika. Nakon dva sata ponovno je zapucao pri čemu je bilans pokolja 33 poginule osobe. Na kraju je i sam sebi oduzeo život. Vidi: “Student iz Južne Koreje počinio pokolj zbog ljubavi”, “Dnevni avaz”, 18. april, 2007., str. 23.

¹³ da neki naizgled banalni događaj može ostvariti značajne posljedice jeste i ovaj: “Libija je odlučila zatvoriti svoje diplomatsko predstavništvo u Kopenhagenu u znak protesta protiv karikatura poslanika Muhammeda, a.s., objavljenih u septembru prošle godine u jednom danskom listu. Libija će preduzeti mjere ekonomske odmazde protiv Danske – objavilo je Ministarstvo vanjskih poslova... Danska vlada izrazila je duboku zabrinutost, ali je premijer Anders Fogh Rasmussen ponovio stav da žvlada ne može ni u kojem slučaju utjecati na medije i ne može baš kao ni Danci kao nacija, biti odgovorna za ono što pišu nezavisni dnevnicima”. ministar vanjskih poslova Per Stige Moeller najavio je da će izvijestiti EU i da će razmotriti šta učiniti za izlazak iz te, za nju najteže krize novijeg doba. Vidi: „Bojkot danskih prozvođa”, „Dnevni avaz”, 31. januar, 2006., str.21.

¹⁴ N. Srzentić, A. Stajić, L.J. Lazarević, *Krivično pravo – opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1981. 89.

Te se funkcije ostvaruju kroz:¹⁵

- definiranje društveno opasnih djela kao krivičnih djela (odnosno protupravnih ponašanja po novoj zakonskoj definiciji);
- propisivanje kazni za ta djela;
- izricanje kazni u postupku koji je zakonom određen.

Država prijeteći krivičnopravnom sankcijom¹⁶ učinioćima krivičnih djela zbog napada na pravno dobro koje se štiti. Zavisno od značaja tog dobra i štetnosti kriminalne aktivnosti, određuje se i krivičnopravna sankcija.

Kroz prizmu sadašnjeg krivičnog prava krize možemo grupisati za grupe krivičnih djela prema zaštitnom objektu na način kako ih je zakonodavac grupisao, ali im se dodaje krizni (funkcionalni) element u načinu ispoljavanja radnje, posljedica, upotrebljenog sredstva ili nekog drugog specifičnog obilježja djela u interakciji sa djelovanjem nadležnih tijela, i to kroz primarne ili sekundarno stvorene efekte koji utječu na normalno funkcioniranje života i infrastrukture, i aktivnosti organa sigurnosti i tužilaštva.

Prema sadašnjem stanju stvari, **kriza ne mijenja biće krivičnog djela, ali utječe na opseg ispoljavanja tog bića u realnosti, stvarajući ne-običajene teškoće pred snage reda i tužilaštvo** u prevenciji, rješavanju krizne situacije, kao i u postkriznom djelovanju. Pri tome treba uvijek imati u vidu stadije krivičnog djela.

Uvođenje funkcionalnog elementa¹⁷ u vezi sa opštim pojmom krivičnog djela ili kao dijela društvene opasnosti odnosno protivpravnosti ili kao samostalnog elementa pored objektivnog i subjektivnog je izraz za kvalifikovani oblik krivičnog djela koje ima krizne karakteristike. To stepenovanje kriznog ili funkcionalnog elementa kao otežavajuće okolnosti počiniocu omogućilo bi da kaznena politika sudova

¹⁵ N. Srzentić, A. Stajić, L.J. Lazarević, *Krivično pravo – opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1981. 90.

¹⁶ Član 3. (Osnova i granice krivičnopravne prinude)

(1) Krivična djela i krivičnopravne sankcije propisuju se samo za ona ponašanja kojima se tako ugrožavaju ili povređuju osobne slobode i prava čovjeka, te druga prava i društvene vrijednosti zajamčene i zaštićene Ustavom Federacije i međunarodnim pravom da se njihova zaštita ne bi mogla ostvariti bez krivičnopravne prinude.

(2) Propisivanje krivičnih djela i vrste i mjere krivičnopravnih sankcija zasniva se na nužnosti primjene krivičnopravne prinude i njenoj razmjernosti jačini opasnosti za osobne slobode i prava čovjeka, te druge osnovne vrijednosti.

Krivični zakon F BiH, Službene novine FBiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10.

¹⁷ Funkcionalna veza je pojavni oblik objektivne povezanosti. Veza se sastoji u tome da promjena jedne količine uvijek za sobom povlači promjenu drugih količina koje su s njom povezane. Ona se temelji na zakonima fizike. D. Modly, N. Korajlić: *Kriminalistički riječnik*, Tešanj, 2002.

može biti mnogo efikasnija i korespondirala bi sa problemima prevencije, otkrivanja i saniranja posljedica djela sa kriznim efektima.

U tom smislu može se napraviti analogija i sa odredbom Zakona o krivičnom postupku FBiH¹⁸ u kojem se predviđa kao zakonski uvjet za pritvor iz člana 146. tačka d) ako se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći kazna zatvora od deset godina ili teža, a usljed načina počinjenja ili posljedica krivičnog djela, **određivanje pritvora neophodno je za bezbjednost građana ili imovine.** U slučaju krivičnog djela terorizma, smatra se da postoji **pretpostavka, koja se može pobijati, da je ugrožena bezbjednost građana i imovine.**

U izmjenjenom ZKP-u u članu 146. Razlozi za pritvor u st. d) **u vanrednim okolnostima, ako se radi o krivičnom djelu za koje se može izreći kazna zatvora deset godina ili teža, a koje je posebno teško, s obzirom na način izvršenja ili posljedice krivičnog djela, ako bi puštanjem na slobodu rezultiralo stvarnom prijetnjom narušavanja javnog reda.**

Pa čak i drugi uobičajeni razlozi za pritvor kao što su **ako se krije ili postoji opasnost od bjekstva**, bojazan da će uništiti sakriti, izmjeniti ili krivotvoriti dokaze ili tragove važne za krivični postupak ili ako naročite okolnosti ukazuju da će ometati krivični postupak uticajem na svjedoke, saučesnike, ili prikivače, ako naročite okolnosti opravdavaju bojazan da će ponoviti krivično djelo ili da će učiniti krivično djelo kojim prijeti, a za ta krivična djela se može izreći kazna zatvora najmanje od tri godine ili teža kazna čime se **ukazuju na funkcionalne poteškoće zbog kojih se pritvor određuje, a time se ograničavaju prava i slobode građana u cilju vođenja krivičnog postupka.**

U ovoj odredbi ZKP FBiH na neki način zakonodavac je **računao sa posebnom opasnošću radi** određivanja pritvora.. Ta opasnost predstavlja ujedno i zakonsku obavezu nadležnih tijela da na nju reaguju kroz određivanje pritvora.

Kod djela sa kriznim efektom sve češće posljedice nisu limitirane na objekt napada nego se kao fluid šire populacijom ili infrastrukturom. Posljedice trpe treća lica, kao svojevrsne sekundarne posljedice, a s druge strane nadležna tijela sve više su izložena teškoćama u obavljanju svoje osnovne funkcije, jer se pred njih stavljaju nepremostive organizacione i tehničke prepreke koje oni nisu u stanju riješiti.

¹⁸ Zakon o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 35/03.

Ovaj funkcionalni element već je djelimično ugrađen u bića nekih krivičnih djela i zakonodavac ih najčešće definiše na slijedeći način:

U čl. 323. KZFBiH krivično djelo “**Izazivanja opće opasnosti**”, st. 1.: “**...izazove opasnost za život ljudi ili imovinu većeg opsega**”, ili u stavu 3. istog člana: “**učini na mjestu gdje je okupljen veći broj ljudi**”.

U članu 324. KZFBiH, “**Uništenje važnih privrednih objekata ili javnih naprava**”, u stavu 1.: “**...i time izazove njihov zastoj ili otežan rad**”, ili u stavu 2. istog člana: “**...i time izazove poremećaj u redovnom životu građana.**”

U članu 201. KZFBiH, “Terorizam”, u stavu 1.: “Ko učini teroristički čin s ciljem **ozbiljnog zastrašivanja stanovništva ili prisiljavanja organa vlasti** u Federaciji da što učini ili ne učini, **s ciljem ozbiljnog narušavanja ili uništavanja** političkih, ustavnih, privrednih ili društvenih struktura jedinica u Federaciji...”

Ovdje se radi o posljedici, ali indirektno vidljive su i teškoće koje nastaju za organe prevencije i represije i uopće za društvo u njihovom otklanjanju. Upravo ove teškoće za nadležna tijela bile bi još dodatni funkcionalni element u vezi sa bićem krivičnog djela. Jer “poremećaj u redovnom životu građana” član 324. KZFBiH st. 2., jeste posljedica krivičnog djela, ali ona predstavlja ujedno i obavezu nadležnih tijela da je otklone, inače imamo krizu ili vanrednu situaciju.

Ili izraz koji je zakonodavac upotrijebio “**na mjestu gdje je okupljen veći broj ljudi**” podrazumijeva da su posljedice mnogo teže, da je veći broj ranjenih, mrtvih ili je nastupila panika, što opet uzročno stavlja pred nadležna tijela organizacione teškoće da se prevlada takva kriza. Kada se tome doda medijska uloga i često senzacionalistička novinarska praksa, stvar postaje dodatno zakomplicirana.

6. Zakonski tretman funkcionalnog elementa i njegovo dokazivanje

Kod krivičnog djela sa kriznim situacijama zajednica kao cjelina može biti uplašena, mogu osjećati strah od eventualnih budućih napada, odnosno od nemoći nadležnih tijela da ih zaštite.

Utoliko funkcionalni element ima više opravdanje ako je zajednica iskusila slična stanja ili krivična djela gdje se manifestovala funkcionalna nemoć nadležnih tijela da drže situaciju pod kontrolom, odnosno da represijom ili prevencijom održi autoritet vlasti.

Povećanje broja krivičnih djela sa kvalifikatornim karakteristikama inovativnosti u sredstvu, načinu, korištenjem širih okolnosti kao što su vrijeme ili mjesto, organizacione kontekste ili kod krivičnih djela sa jakim simboličkim efektom i medijskim efektom na širu domaću ili globalnu javnost imamo realnu ili pretpostavljenu nemoć državnog aparata.

Takva djela bilo da su u pokušaju ili svršena krivična djela predstavljaju realnu opasnost po javni red i mir, eskaliranje postojećih ili generisanje novih napetosti, ali prije svega u funkcionisanju institucija.

Do izražaja funkcionalni elemenat dolazi obično u fazi eskalacije krivičnog djela kada se ili ide na neuobičajeno angažovanje resursa ili neuobičajene metode ili mjere za djelovanje radi stabilizovanja, razrješenja situacije i provođenja istrage.

Vinost učinoca je izražena ili kao namjera da se nanese neproporcionalno zlo koje uključuje potpunu ili djelimičnu paralizu sigurnosnog aparata ili bar u pogledu toga postoji nemar.

Za razliku od drugih krivičnih djela posljedica se manifestira više na institucije nego na žrtve čime se utiče i na druge unutar zajednice. Time je zlo kao posljedica veće, a kazna mora odgovarati posljedici. Pri tome krivica može, ali ne mora biti veća nego kod istih ili istovrsnih krivičnih djela kod kojih nema kriznih elemenata.

Nedostaci u dokazivanju su u svakom slučaju u propuštanje od strane tužioca ili suda da prikupe ili utvrde predmetne činjenice vezane za neuobičajene teškoće, a time i na kvalifikaciju djela i izrečenu sankciju. S druge strane se ne ostvaruje niti generalna niti specijalna prevencija.

U stvari, posljedica za zajednicu se ogleda upravo u subjektivnom osjećaju koji vlada kod građana da povećana opasnost djela manifestuje se naročito u neomoći policije i drugih tijela, a kroz dosadašnji pristup takvim djelima i kaznenoj politici im zakonodavac ne pridaje značaj, čime to postaje stimulatивно za učinioce.

Tretiranje funkcionanog elementa zavisit će od kvaliteta istražnog postupka, načinu dokumentiranja poteškoća koje se javljaju u funkcioniranju sigurnosnog sistema koje nisu interne slabosti tog sistema nego rezultat djelovanja učinioca.

To ulazi u politiku rada istražnih organa, ali i politiku rada učesnika u kriznom događaju koji ima obilježje krivičnog djela. Postavlja se pitanja načina utvrđivanja dokaza. Isto postoji pitanje, kod koji krivičnih djela sa kriznim efektom bi se funkcionalni elemenat utvrđivao?

Da li bi se to činilo u odnosu na sva krivična djela ili samo na neka od njih koja imaju specifične motive.

Djela kvalifikovana preko nekog specifičnog motiva ili cilja kao što je terorizam, ili preko teže posljedice u odnosu na koju postoji umišljaj ili nehata koja se ogledaju kroz uvećanje kazne, u odnosu na novi funkcionalni elemenat nije u potpunosti iscrpljena moguća sadržina djela i efikasne kaznene politike.

I ovdje se može koristiti princip o uvećanju kazne ili da se tretiraju funkcionalne poteškoće kao zasebna krivična djela. Takođe, samo gledanje na krivično djelo može biti promijenjeno, jer je do sada krivično djelo bilo ograničeno na objektivni i subjektivni elemenat, ali usred sve veće međuzavisnosti nadležna tijela progona ili još šire državni aparat i njegov autoritet sve češće je na testu da da odgovor i time sačuva legitimitet i kao takav bude u stanju ostvarivati svoje zakonske i ustavne zadaće.

Ukoliko se to u kaznenoj politici manifestuje u uvećanju kazne potrebno je i precizirati i obim tog uvećanja kazne. U mnogim slučajevima objektivno neće biti moguće dokazivati da su primjenjeni neuobičajeni metodi organiziranja ili djelovanja kao i neuobičajeni resursi.

Tu će od odlučujućeg značaja biti razumjevanje prirode problema incidenta, djelovanja organizacije i širih društvenih problema. Jako je bitno odrediti karakteristike funkcionalnog elementa kako bi oni bili prepoznatljivi i primjenjivi od strane tužilaca i sudova. Neke od karakteristika funkcionalnog elementa nisu vidljive same po sebi kao objektivna promjena u spoljašnjem svijetu nego su organizacioni elementi nekada isključivo subjektivni problem čije rješenje se ostvaruje kroz ljudske resurse, njihovo znanje i vještine kao neopipljivu tehniku.

REZIME

Dodatne posljedice u vidu organizacionih teškoća, koje su po svom obliku jedinstvene i traže poseban tretman, čine funkcionalni element koji je u vezi sa bićem krivičnog djela.

Funkcionalni element kod krivičnih djela koja imaju krizni element može se razumjeti kao specifični oblik socijalne štetnosti ili društvene opasnosti koji zbog svojeg značaja i specifičnosti treba biti posebno tretiran i izdvojen.

Ona država čiji organi represije nisu u stanju da na postojećim zakonskim i institucionalnim okvirima riješe krivično djelo odnosno da uklone protupravnu posljedicu ili naknadne efekte koji nastaju vremenskom sukcesijom iz nje imaju krizu kao trenutno ili permanentno stanje.

LITERATURA

1. M. Babić, "Teorijsko određenje opšteg pojma krivičnog djela", Godišnjak Pravnog fakulteta u Banjoj Luci, Banja Luka, 30/ 2007, 37- 61.
2. *Komentari krivičnih/kaznenih zakona Bosne i Hercegovine*,
3. Savijet/Vijeće Evrope i Evropska komisija, Elektronska verzija, 2005.
4. R. Masleša, *Teorije i sistemi sigurnosti*, Sarajevo, 2001.,
5. R. Mladenović-Kupčević, *Kriminologija*, Fakultet kriminalističkih nauka, Sarajevo, 2001.,
6. D. Modly, N. Korajlić: *Kriminalistički rječnik*, Tešanj, 2002.
7. N. Srzentić, A. Stajić, L.J. Lazarević, *Krivično pravo – opšti deo*, Savremena administracija, Beograd, 1981.,
8. Shea, Patric Jamie, "Upravljanje informacijama u vrijeme krize", Ljudska prava, Časopis za sve pravno-političke probleme, Sarajevo, 2-4/2004,
9. M. Vujaklija, *Leksikon stranih reči i izraza*, Prosveta, Beograd, 1970.,
10. Zakon o krivičnom postupku FBiH, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, broj 35/03. i zakona o izmjenama i dopunama Zakona o krivičnom postupku Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije BiH, br. 37/03, 56/03, 78/04, 28/05, 55/06, 27/07, 53/07, 64/07
11. Krivični zakon Federacije Bosne i Hercegovine, Službene novine Federacije Bosne i Hercegovine, br. 36/03
12. Krivični zakon F BiH, Službene novine FBiH, br. 36/03, 37/03, 21/04, 69/04, 18/05 i 42/10
13. „Bojkot danskih proizvoda”, „Dnevni avaz”, 31. januar, 2006.,
14. "Student iz Južne Koreje počinio pokolj zbog ljubavi", "Dnevni avaz", 18. april, 2007.,

NEW LOOK AT THE CRIME IN CRISIS SITUATIONS AND DEVELOPMENT OF FORMS OF LEGAL TREATMENT

SUMMARY

The growing and increasingly threatening harassment of society and public order and peace is a huge challenge for the competent authorities, especially the police and prosecutors. This serious harassment of society, for which there are no routine answers, or they require unusual engagement of the resources, indicates a crisis situation.

What the crisis situation is and how to overcome it in the crime – juridical and management – crime limits, and defining the crisis situation, makes the essence of this work.

Each of these crimes does individually request an adequate organizational and functional condition for its solution, and the inability to resolve such situations provokes the crisis. These crises are of an organizational or internal type, but since the action of police, courts and prosecutors are under the scrutiny of public, media, executive and legislative power, they acquire an external character. Although there are crisis due to organizational or functional weakness, they have some legal consequences and involve the obligation of disclosure of criminal acts, collecting evidence and arresting the perpetrators of criminal acts. Functional elements of such crimes can be understood as a specific form of social hazard or social danger, and because of its importance and specificity it should be put apart and separately treated.

From this it follows, that for the acts with crisis potential, a criminal sanction would not be proportional and equivalent to the weight of crime. Namely, in the crime with crisis potential, there is a new functional element which is not included in the legal definition of crime. Unlike other crimes, the consequences of it affect more the institutions than immediate victims, and that pertains also to other people within the community. These criminal consequences have to be correspondingly punished.

Keywords : crime, crises, criminal law, organization, sanctions